

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI ȘI TENDINȚE

Viorelia LUNGU

Rezumat

Astăzi când unele aspecte ale vieții revendică reforme, altele se schimbă datorită inovațiilor din diverse domenii, învățământul superior din Republica Moldova este pus în fața unor provocări dar și tendințe de dezvoltare. Astfel, fie prin reforme sau prin inovare se optează pentru schimbare. Dacă reforma este impusă de sus în jos și are de la început un grad mare de generalitate, atunci inovarea poate pleca de jos în sus, de la nivelul unei instituții de învățământ, colectiv didactic, cercetători, parteneri în problematica educației.

În acest sens, rolul universității este de a crea un sistem educațional coerent, dar flexibil, care să genereze cunoaștere, să permită integrarea ei funcțională în structurile sociale, prin calitatea învățării de a învăța, a motivației personalității - formată cu accent pe valori morale - importanță decisivă în procesul schimbării.

Cuvinte cheie: schimbare, inovare, previziune, provocare, reformă.

HIGHER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CHALLENGES AND TENDENCIES

Annotation

Today, when some aspects of life demand reforms, others change due to innovations in various fields, higher education in the Republic of Moldova is faced with challenges and development trends. Thus, either through reforms or through innovation, one opts for change. If the reform is imposed from the central level - from top to bottom - and has a high degree of generality from the beginning, then innovation can start from the level of an educational institution, teaching staff, researchers, partners in the issue of education - from the bottom up.

In this sense, at present, the role of the university is to create a coherent but flexible system that generates knowledge and allows its functional integration into social structures, through the quality of learning to learn, of personality motivation - formed with an emphasis on values morals, have a decisive importance in the process of change.

Key words: change, innovation, foresight, challenge, reform.

Introducere

La etapa actuală, universitățile au misiunea să dezvolte sisteme eficiente de educație și de formare, care sunt fundamentale pentru societăți echitabile, deschise și democratice, precum și pentru o creștere economică și o ocupare durabilă a forței de muncă.

Potrivit autorilor americani forțele ce influențează schimbările în cadrul instituțiilor de învățământ superior sunt: constrângerile fiscale și bugetare; creșterea tehnologiei informaționale; forțele pieței; concurența crescută pentru studenți [1; 2, p.410], și un „accent sporit pe calitatea funcționării educației în cele două ipostaze importante: sistem și proces” [3].

Ca sistem educațional universitar, se constată necesitatea de soluționare a deficiențelor sociale, dar și contribuția la dezvoltarea durabilă a societății.

Astfel, în scopul gestionării corecte a procesului schimbărilor organizaționale, necesită de analizat în profunzime diverși factori, atât cei care revendică reforme, cât și care provoacă schimbări prin inovații.

Necesitatea reformei în învățământul din Republica Moldova are drept scop ajustarea calității educației din țară la standardele internaționale [4], deoarece determinarea unor modalități de stabilizare și dezvoltare a economiei naționale impun o analiză riguroasă a tendințelor mondiale, a practicilor educaționale prospective, ca factor determinant pentru dezvoltarea societății, precum și a situației actuale a învățământului din Republica Moldova.

În acest sens, demersul implementării obiectivelor strategice propuse în sistemul educațional din Republica Moldova sunt prezente un șir de documente oficiale, cu scopul optimizării și planificării de viitor a procesului educațional, accentuând caracterul prospectiv al educației și planificarea finalităților predictive.

La nivel sociocultural și economic se declanșează fenomenul globalizării. Transferul cunoștințelor, utilizarea eficientă a resurselor este percepută de către comunitatea europeană drept o șansă de consolidare și revitalizare în parametrii corespunzători societății sec. XXI a economiei europene. În acest sens, învățământul superior este apreciat drept mijloc primordial de realizare a dezideratelor de dezvoltare [5, p.68].

Soluții evidențiate de politicile educaționale

Politicile educaționale în esență „menționează și accentuează importanța educației ca modalitate de abordare, înțelegere și exploatare pozitivă a problematicii contemporane, a definirii acesteia ca practică socială, ca proces de dezvoltare socială ce facilitează transformarea și autotransformarea” [6, p.58].

După cum a fost reiterat mai sus, unul din obiectivele specifice ale învățământului superior este prevăzut a fi: *Dezvoltarea curriculară pe baza unor criterii și metodologii comparabile cu cele din comunitatea europeană* [7, p.6].

Un alt aspect al ține de principiile de bază ale învățământului superior, dintre care este: *definirea obiectivelor învățământului superior în funcție de cerințele actuale și de perspectivă ale societății (orientate spre dezvoltarea economică, socială și culturală durabilă), și de acțiunile pentru realizarea obiectivelor, ca exemplu: flexibilizarea curriculumului universitar în vederea adaptării permanente la cerințele și tendințele dezvoltării curriculare pe plan internațional* [8].

De menționat, că deși *Strategia învățământului superior din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna* prevedea trei etape de implementare, ultima fiind anii 2010-2015 – *edificarea sistemului de învățământ superior al societății postindustriale, capabil de auto-organizare și autodezvoltare*, totuși aceasta este valabilă și azi, pentru faptul că ultimă etapă este încă în proces de implementare.

Totodată, în anul 2019, a fost elaborată *Strategia de internaționalizare a învățământului superior și cercetării pentru anii 2019-2025*, dar cu accent pe internaționalizare a programelor și curricula universitare, dezvoltarea programelor de studii comune, promovarea cursurilor/ programelor de studii în limbi străine, cursuri online deschise

masiv (MOOC), proiecte în domeniul educației și cercetării cu parteneri străini, mobilitatea academică pentru studenți și profesori [330, p.3]. Principalul scop al Strategiei îl reprezintă creșterea calității învățământului superior și cercetării, în contextul în care aceasta trebuie să facă față unor noi provocări referitoare la competitivitatea studenților săi pe piața globală a muncii [8, p.10].

Observăm că ambele Strategii evidențiază dezvoltarea programelor și curricula universitare cu o importanță majoră în formarea personalității în corespundere cu cerințele pieței muncii.

În Proiectul Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 "EDUCAȚIA 2030", versiunea din 12 aprilie 2021, unul din principiile respectate în procesul de elaborare a Strategiei, este principiul continuității reformelor și al îmbunătățirii continue a sistemului de educație *în plan prospectiv*, urmate de *principiul pronosticării scenariilor de dezvoltare a învățământului și reconsiderarea scenariului aplicat în raport cu schimbarea factorilor determinanți pe plan internațional și cel național* (pandemii, crize politice, crize economice, crize sociale etc.); *principiul anticipării unor schimbări și acțiuni în bază pronosticării rezultatelor așteptate și ale tendințelor de dezvoltare a educației pe plan național și internațional* [9, p.4].

Astfel, strategia "EDUCAȚIA 2030" are scopul de: a) *determinarea direcțiilor strategice de acțiuni*, necesare pentru soluționarea problemelor și pentru atingerea obiectivelor de dezvoltare în domeniul educației; b) *previziunea schimbărilor* care vor interveni datorită implementării strategiei; c) *determinarea resurselor necesare și a impactului principalelor acțiuni propuse* [9, p.4].

Deși, politicile educaționale menționate evidențiază finalități axate pe dezvoltarea societății din perspectivă economică, politică, socială în perspectivă, totuși, „istoria dezvoltării societății (aparitia și disparitia civilizațiilor, problema păcii și securității, problema sărăciei și progresului economic, problema alimentației și subnutriției ș.a.) vădit ne demonstrează, că secolul al XXI-lea necesită să fie nominalizat și orientat/direcționat spre formarea unei maturități morale a personalității și societăți” [10, p.335].

Problematika contemporană dar și apariția noilor educații orientate spre soluționarea acestor probleme sociale „reies din caracterul anticipativ al educației” [11, p.242], de aceea în realizarea schimbărilor educaționale este necesară previziunea – „anticiparea evenimentelor viitoare, folosind analiza științifică sau judecând în baza unei experiențe de viață” [12].

După cum susține cercetătorul american J. Ramos, „rolul mai larg și mai înalt al *previziunii* este acela de a informa și inspira *transformarea socială* către obiective etice (de exemplu, administrarea ecologică și justiția socială). În acest sens, *previziunea socială* poate avea un rol major în informarea și inspirarea mișcărilor și a acțiunii sociale bazate pe comunitate. Cetățenii din mai multe categorii sociale au puterea de a schimba, de a crea inovații sociale, alternative și experimente care oferă căi și strategii noi ce pot duce la viitoare alternative și dezirabile. Previziunea inspiră sentimentul de responsabilitate socială și impulsul pentru acțiunea socială, la nivel politic și personal” [13, p.287].

Scopul și principiile Strategiei mai sus menționate, scot în evidență că, *varianta proiect* la nivel național, transpune în axe valorice și viziuni strategice de dezvoltare a educației pe termen mediu și lung.

Fiecare stat-membru al UE are scopul de ași îndeplini obiectivele din perspectiva ridicării nivelului de calificări necesare pe piața muncii, fiind într-un context de competiție la nivel global, având responsabilitatea față de sistemul educațional propriu și ralierea la politicile UE, contribuind la soluționarea problemelor comune menționate, dar și altele cum ar fi: îmbătrânirea societăților.

Deși învățarea pe tot parcursul vieții [14] are un rol important în asigurarea adaptării personalității la condițiile mereu schimbătoare, atât profesional, cât și social, prin asigurarea oportunităților de formare a competențelor necesare pieței muncii dar și societății în general, în Republica Moldova nu avem elaborată o strategie, dar au fost realizate încercări în acest sens. Totodată, Strategia Națională privind ocuparea forței de muncă (2017–2021) are ca obiectiv principal creșterea nivelului de ocupare formală bazată pe competitivitate economică, competențe și calificări adecvate, în condiții de dezvoltare durabilă și incluzivă [15], fiind indispensabilă dezvoltarea și favorizarea acelor profiluri și specializări de învățământ, bine articulate cu nevoile și cerințele economiei naționale, descurajându-se specialitățile care nu sunt cerute de piața muncii.

Dintr-o altă perspectivă, formarea competențelor profesionale este determinată de evoluția economică, socială, tehnologică și culturală a societății contemporane, pe când rapiditatea schimbărilor impune adaptări similare și la nivelul profesionalizării societății. În acest sens, se impun diverse schimbări și o abordare prospectivă în diverse domenii educaționale.

După cum susține cercetătorul P. Scoblic până la începutul anului 2020, sentimentul de incertitudine era atât de răspândit, încât mulți se dublau pe eficiență în detrimentul inovației, favorizând prezentul în

detrimentul viitorului. Acum prezentul este incert. O mulțime de organizații nu au avut de ales decât să se concentreze asupra supraviețuirii amenințărilor imediate. Dar afacerile și politicile cer previziuni, deciziile luate în timp ce se încearcă gestionarea crizelor, au nevoie de o modalitate de a lega mișcările actuale de rezultatele viitoare [16]. Sau după cum susține cercetătorul N. Vicol, și îi dăm dreptate că „în domeniul de politici educaționale sunt evidențiate o serie de provocări, printre care: dispersarea și fragmentarea sistemelor de valori la nivel social; mobilitatea profesională în condițiile globalizării pieței forței de muncă etc”[17, p. 46].

Universitatea trebuie să găsească echilibrul dintre ralierea la noile paradigme și păstrarea misiunii sale prin adaptarea la schimbare dar și prin inovare.

Misiunea universității între schimbare și inovare

Schimbarea socială este definită ca „o modificare semnificativă în modelele culturii și în structura socială, care se reflectă în comportamentul social” [18] ea este provocată de diverși factori, fie din necesitatea realizării reformelor, fie datorită inovațiilor.

Inovația este o oportunitate pentru universitate în a face față provocărilor”. Dar și „este implicată atât în *procesul* de a produce *inovații* (prin cercetările realizate în diferite domenii) cât și de *inovație organizațională* (prin implementarea unor metodologii de organizare a procesului educațional) pentru a deveni mai competitivă” [19].

De la universități se așteaptă să creeze standarde, repere și să susțină formarea profesională, fiind un factor în inovația socială care la rândul său, contribuie la bunăstarea economică, la dezvoltarea spiritului antreprenorial, la creșterea încrederii interpersonale și sociale etc. [19, p. 10]. Schimbările introduse sau produse prin intermediul inovațiilor produc modificări din interior ale sistemului, iar reformă devine proces de transformare, de dezvoltare din interior [20, p. 16].

Suntem de acord cu cercetătoarea V. Cojocaru care susține că „nivelul de inovație al educației este determinat de nivelul de dezvoltare al societății și este dictat de nivelul de “imaturitate” al educației. Astfel spus, inovațiile apar acolo și atunci unde și când există nevoia schimbării și capacității de realizare a acestora” [21, p.157].

În acest sens, literatura de specialitate specifică factorii declanșatori ai inovației în învățământ [22, p.34].

1. *Factori care acționează la nivelul mediului:* schimbarea prin reimprimarea conținuturilor educaționale într-o societate aflată în proces de modificări din perspectivă pedagogică și tehnologică; actorii

schimbării – organizații (angajatorii), civile etc., care studiază schimbarea acestor conținuturi; strategiile schimbării – legislative, de cooperare, colaborare, competiție.

2. *Factori care acționează la nivelul instituției*: percepții de ordin negativ ale celor care au rolul de a schimba programele de învățământ dar și a resurselor financiare alocate în acest sens; formularea strategiilor – examinarea posibilităților sau a fragilității universitare referitoare la determinarea soluțiilor, realizarea obiectivelor propuse; implementarea în practică a soluțiilor.
3. *Factorii care acționează la nivel de departament*: climatul de muncă - relațiile între pedagogi sau lipsa colaborării; șeful de departament cu rolul de a iniția cooperarea sau manifestarea indiferenței; rolul cadrelor didactice de a implementa tehnici inovative de predare/învățare/evaluare.
4. *Factori care acționează la nivel de grup*: atitudine deschisă sau rezistență la schimbare; motivație sau dezinteres în muncă; cultura organizațională școlară.

Implementarea inovațiilor în învățământ se practică prin reforme educaționale pentru a progresa din perspectivă educațională. Inovarea ca proces intuiește dobândirea de achiziții noi, viziuni diferite cu privire la aceleași aspecte.

Caracterul inovativ al educației [23, p .19] este dat și de faptul că, în timp lucrurile se schimbă fie haotic fie planificat.

Acestea evidențiază atât provocările universității cât și tendințele de dezvoltare.

Decalajul dintre schimbare și inovație este că *prima este o stare de lucruri la etape diferite de timp*, iar *ultima este ceva nou și original, adus în societate*. Schimbarea este necesară pentru dezvoltare și progres. Inovația este importantă deoarece deschide noi perspective. Schimbarea duce la inovare și dar și la modificarea inovațiilor. Dacă inovația creează posibilități continue, atunci schimbarea susține practicarea acestora.

Schimbările pedagogice determinate de reforma educației pot viza:
[24]

- *schimbarea finalităților sistemului de educație* (determină reorientarea activității de formare-dezvoltare a personalității, proiectată și realizată la nivel macro- și microstructural): schimbarea idealului pedagogic („implică stabilirea unui nou reper de ordin teleologic și axiologic, care anticipează calitățile tipice personalității viitorului, proiectate pe termen lung”); schimbarea scopurilor pedagogice („implică definirea liniilor generale de politică a educației valabile la nivelul sistemului de

învățământ, în concordanță cu dimensiunea teleologică și axiologică a idealului”); obiectivele pedagogice ale sistemului de învățământ („reflectă dimensiunea teleologică și axiologică a finalităților macrostructurale”, care „definesc criteriile de proiectare a planului de învățământ, asumate la nivel de politică a educației”); obiectivele pedagogice specifice („finalitățile microstructurale lansate în cadrul reformelor curriculare”); obiectivele pedagogice concrete („definesc sarcinile studenților realizabile pe parcursul unei activități didactice”).

- *schimbarea structurii sistemului de învățământ* („prezintă transformări importante înregistrate la nivelul finalităților pedagogice, asumate la nivel de politică a educației. Crearea unei noi structuri de organizare și funcționare a sistemului vizează rezolvarea dezechilibrelor generate ciclic de fenomenul crizei pedagogice și sociale”);
- *schimbarea proiectului de organizare a sistemului de învățământ* („este determinată de reforma structurală a sistemului de învățământ”) și generează: elaborarea unui nou plan de învățământ („care reflectă noile echilibre pedagogice și sociale stabilite între nivelurile și treptele de școlaritate, dar și între resursele de instruire formală-nonformală-informală”); realizarea unei noi reforme curriculare („centrată asupra obiectivelor generale și specifice ale planului de învățământ și ale programelor universitare, angajează o nouă corelație a conținuturilor și a metodologiilor de predare-învățare-evaluare”); transformarea sistemului de evaluare, a modalităților de selecție școlară, rezultate din noile raporturi curriculare, obiective-conținuturi-metodologie [24, p.16-18]

Dacă *reforma* este impusă de la nivel central – de sus în jos – și are de la început un grad mare de generalitate, atunci inovarea poate pleca de la nivelul unei instituții de învățământ, colectiv didactic, cercetători, grup de parteneri în problematica educației – de jos în sus, iar după ce-și dovedește eficiența este preluată la un nivel mai larg [25, p.12].

În acest sens, în prezent, rolul universității este de a crea un sistem coerent, dar flexibil, care să genereze cunoaștere și să permită integrarea ei funcțională în structurile sociale, prin calitatea învățării de a învăța și a motivației care au o importanță decisivă în procesul schimbării [26; 27, p.70].

În acest context de referință, pentru a urmări impactul inovațiilor asupra procesului de dezvoltare durabilă, necesită soluționate următoarele probleme: plasarea accentului pe dimensiunea tehnologică a inovației, inclusiv pe tehnologiile digitale și ecologice; promovarea și susținerea dezvoltării durabile, în interacțiune cu inovațiile tehnologice; utilizarea

alternativelor emergente durabile și înlocuirea modelelor convenționale sau în unele cazuri, doar interconectarea și co-evoluarea cu acestea; promovarea de către guverne și corporații a inovațiilor și lărgirea ariei geografice a inovațiilor; definitivarea schimbărilor instituționale care sunt necesare pentru promovarea inovării de dezvoltare durabilă, [28; 29; 30; 31, p.18] într-un sistem mai eficient [32, p.96], sau altfel spus “să satisfacă nevoile prezentului, fără să compromită posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi” [33].

În **concluzie**, universitatea are un rol major în societatea secolului XXI, atunci când pe de o parte este pusă în fața unor provocări (studenți puțini, personal didactic în vârstă pensionării sau tineri fără doctorat, etc.), provocate la rândul său de crize politice, economice, sociale, iar pe de altă parte prezintă tendințe de inovare a sistemului, de cercetare, educare dar și cu efect de dezvoltare durabilă a societății. Viitorul societății depinde de „ordinea” cercetărilor realizate în științele socioumane, de prognozarea dezvoltării societății în diverse domenii. De eficiența și corectitudinea prognozării depinde modelul de construcție a viitorului, de caracterul moral al acțiunilor umane depinde nivelul de diminuare a diverselor crize, neînțelegeri etc.

Bibliografie:

1. PRIESTLEY, M., SINNEMA, C. Downgraded curriculum? An analysis of knowledge in new curricula in Scotland and New Zealand. *The Curriculum Journal*, 31(3), 2014, p.50–75. ISSN: 14 69-3704 <https://doi.org/10.1080/09585176.2013.872047>
2. STORBERG-WALKER, J., TORRACO, R. Change and Higher Education: A Multidisciplinary Approach. In: ERIC Colection. 2004, p. 811-818 [citat 03.10.2021].
Disponibil: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED 492430.pdf>
3. DANDARA, O. Tendințe actuale ale încadrării diverselor grupuri sociale în învățământul superior. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)* . 2022, nr. 9(159), pp. 3-13. ISSN 1857-2103.10.5281/zenodo.740533
4. CADRUL EUROPEAN PENTRU ASIGURAREA CALITĂȚII ÎN EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ. Recomandarea parlamentului european și a consiliului din 18 iunie 2009 [online]. Brusel, 2009 [citat 09.03.2023].
Disponibil: <https://mecc.gov.md/sites/default/files/document/attachments/cadrul->

- [european de referinta pentru asigurarea calitatii in educatie si for mare profesionala ro.pdf](#)
5. PAHOMENCO, L. Evoluția paradigmei învățământului superior în context european. Teză de doctor în științe ale educației. Chișinău, 2019. [citată 04.04.2023].
Disponibil:
http://www.cnaa.md/files/theses/2019/55426/lilia_pahomenco_thesis.pdf
 6. LUNGU, V. Educația între prezent și viitor. In: *Învățământ superior: tradiții, valori, perspective*. Vol. 2, 27-28 septembrie 2019, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2019, pp. 56-60. ISBN 978-9975-76-285-4.
 7. STRATEGIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR din Republica Moldova în contextul Procesului Bologna, Chișinău. 2004. 15 p.
https://utm.md/edu/legal/strategia_rm.pdf
 8. STRATEGIA DE INTERNAȚIONALIZARE A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR și cercetării pentru anii 2019-2025. Chișinău, 2019. (vizualizat 22.03.2023) Disponibil: https://upsc.md/wp-content/uploads/2021/06/international_elevate.pdf
 9. STRATEGIA NAȚIONALĂ DE DEZVOLTARE „MOLDOVA 2030” [citată 08.04.2023].
Disponibil:
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf
 10. PANICO, V. Dezvoltarea personalității și societății – finalități ale științelor și practicii educației. In: *Materialele Conferinței Republicane a Cadrelor Didactice Pedagogie în învățământul preșcolar și primar*. Vol. 4, 27-28 februarie 2021, Chișinău, Republica Moldova: Tipografia Universității de Stat din Tiraspol, 2021, pp. 330-335. ISBN 978-9975-76-321-9.
 11. PANICO, V. Educația pentru schimbare și dezvoltare – componentă a noilor educații. In: *Materialele Conferinței Republicane a Cadrelor Didactice Psihopedagogia învățământului primar și preșcolar*. Vol. 4, 10-11 martie 2018, Chișinău, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2018, pp. 239-245. ISBN 978-9975-76-232-8.
 12. Previziune. [citată 08.04.2023]. Disponibil: <https://dexonline.net/definitie-previziune>
 13. RAMOS, J. Linking Foresight and Action: Toward a Futures Action Research. In: *The Palgrave International Handbook of Action Research* (pp. 823-842). Palgrave Macmillan, New York. 2017

- https://link.springer.com/chapter/10.1057/978-1-137-40523-4_48
[citat 12.04.2023]. Disponibil:
https://www.researchgate.net/publication/312002337_Linking_Foresight_and_Action_Toward_a_Futures_Action_Research
14. BOLBOCEANU, A., CUCER, A., PAVLENCO, L., etc. *Referințe epistemologice ale asistenței psihologice în contextual învățării pe tot parcursul vieții*. Monografie. Chișinău: ISE, 2018
 15. STRATEGIA NAȚIONALĂ PRIVIND OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ pentru anii 2017–2021 nr. 1473 din 30.12.2016 Monitorul Oficial nr.109-118/272 din 07.04.2017
 16. SCOBLIC, J. Learning from the future. In: *Harvard Business Review*. 2020. T. 98. №. 4. p. 38-47. <https://eventhorizonstrategies.com/wp-content/uploads/2021/01/Learning-from-the-Future-HBR.pdf>
 17. VICOL, N. Educația: pregătire pentru veșnicie? In: *Univers Pedagogic*. 2016, nr. 3(51), pp. 44-49. ISSN 1811-5470.
 18. Schimbarea socială.
<https://ro.scribd.com/document/371588220/schimbarea-social%C4%83#>
 19. LUNGU, V. Preocupări ale universității între adaptarea la schimbare și inovare. In: *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane*. Ediția 12, 2-3 decembrie 2021, ULIM. Chișinău, 2022: "Print-Caro" SRL, 2021, pp. 7-15. ISBN 978-9975-164-83-2.
 20. COJOCARU, V. Inovația ca unul din principiile pedagogice. Simpozionul Național Kreatikon, Creativitate – formare – performanță. Ediția a IV, Iași: Performantica, 2007, p. 7- 12. ISBN 978-973-730-365-3.
 21. BÉCHARD, J. P. L'enseignement superieur et les innovations pedagogiques: une récession des écrits, „Revue des sciences de l'éducation”, Vol. XXVII, nr. 2, 2001, p.31-42. ISSN: 0318-479X. <https://www.erudit.org/en/journals/rse/2001-v27-n2-rse847/009933ar.pdf>
 22. COJOCARU, V. Teoria și metodologia transferului inivațional în învățămîntul universitar. Chișinău: Ed. Pantos, 2010, 241 p.
 23. LUNGU V. Abordare globală – principiu al Educației prospective în strategia dezvoltării durabile. În: Revista științifico- didactică Învățătorul MODERN nr.3 (7) iunie 2010, Chișinău, p. 15-20. ISSN 1857-2820
 24. ENACHE, R. *Managementul schimbării și inovării în educației*. București: Ed. Universitară, 2019, 158 p. ISBN 978-606-28-0890-7

25. LUNGU, I. Specialistul în devenire: între cunoaștere și schimbare. In: *Conferința tehnico-științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor*. Vol.2, 23-25 martie 2021, Chișinău. Republica Moldova: Tehnica-UTM, 2021, pp. 608-611. ISBN 978-9975-45-699-9.
26. LUNGU, V. Adaptarea și schimbarea în procesul pregătirii viitorilor pedagogi în contextul programului universitar. În: *Grădinița Modernă*. 2015, nr.1 (12), p.14-15. ISSN: 1857-4610.
27. LUNGU, V. *Impact of Development on Professional Activity*. Eastern European Journal for Regional Studies . volume 5. ISSUE 2 | DECEMBER 2019. ISSN:2537-6179, p. 70-80. ISSN: 2537-6179.
28. LUNGU, V. *Teoria și metodologia educației prospective*. Coord. șt. N. Silistraru. Univ. Tehnică din Moldova, Dep. Științe SocioUmane. Chișinău: MS Logo, 2019, 270 p. ISBN 978-9975-3327-5-0.
29. LUNGU, V. Delimitări conceptuale ale educației prospective. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)* . 2008, nr. 9(19), pp. 100-103. ISSN 1857-2103.
30. ȘERDEAN, I., GORAN BĂZĂREA, L. *Didactica specialității – cu ilustrații din toate ariile curriculare*. Ead. II-a. Ed. Fundației România de Măine. București, 2007. 120 p. ISBN 978-973-725-901-1.
31. PROIECTUL „Reforma Învățământului în Moldova” PRIM [accesat pe 05.02.2023] Disponibil: [https:// mecc.gov.md/ro/content/proiectul-reforma-invatamantului-moldova-0](https://mecc.gov.md/ro/content/proiectul-reforma-invatamantului-moldova-0)
32. LUNGU, V. The role of humanitarian disciplines for engineers. In: *Electronics, Communications and Computing*. Editia a 10-a, 23-26 octombrie 2019, Chișinău. 2019, p. 88. ISBN 978-9975-108-84-3.
33. RADULIAN, I. Sistemul de educație și componentele sale. [accesat pe 21.04.2023]
Disponibil: <http://www.cultura.mai.gov.ro/traditii/sistem-educatie.pdf>

Date despre autor:

Viorelia LUNGU, Dr., conf. univ.

Departamentul Științe socio-umane, Universitatea Tehnică a Moldovei